

УДК 192.021
DOI 10.32461/2226-0285.1.2021.238600.

Цитування:

Малярчук К. Г. Мистецтво гриму: соціальний міф та соціальна стратифікація. *Культура і сучасність* : альманах. 2021. № 1. С. 121-126.

Малярчук Катерина Геннадіївна,
аспірантка Київського національного
університету культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6993-1127>
mimikriya@ukr.net

Malyarchuk K. (2021). The makeup art: social stratification and social myth. *Kultura i suchasnist* : almanakh, 1, 121-126 [in Ukrainian].

МИСТЕЦТВО ГРИМУ: СОЦІАЛЬНИЙ МІФ ТА СОЦІАЛЬНА СТРАТИФІКАЦІЯ

Мета статті – аналіз мистецького феномена гриму та його зв'язку з соціальною стратифікацією та соціальним міфом. **Методологія дослідження.** Дослідження феномена гриму у зв'язку з соціальною міфологією та соціальною стратифікацією пов'язане з використанням загальнонаукових методів аналізу, узагальнення, синтезу і под. Не тільки у руслі мистецтвознавчих і соціологічних знань, а й знань із психології, культурології, філософії та ін., що передбачає інтеграцію та інклюзивне поєднання відповідних методів та підходів. Мистецько-типологічний метод дав змогу проаналізувати мистецтво гриму, соціальний міф та соціальну стратифікацію як цілісні феномени зі специфічними рисами. Поєднання антропологічного, аксіологічного та історичного підходів з використанням соціокультурного і мистецтвознавчого інструментарію дало змогу виявити основні ціннісно-сенсові та змістовно-структурні константи цих феноменів. **Наукова новизна.** Репрезентовано мистецтво гриму як підгрунття соціальної міфології та його зв'язку з соціальною стратифікацією, що дає можливість позиціонувати грим в якості одного з системоутворюючих компонентів соціокультурної системи, а також полегшити дослідження всього спектра її культурно-мистецьких феноменів. **Висновки.** Грим як аксіологічно навантажений феномен є підгрунттям для створення соціальної міфології та підтримки соціальної стратифікації, характеризує процеси суспільного розвитку, істотно впливає на суспільну свідомість та поведінку як соціальних груп, так і окремих суб'єктів. За характером протікання процесів побутування феномен гриму дає змогу побачити специфіку соціальних явищ і визначити їх місце в структурі суспільного життя. Позитивна роль гриму полягає в тому, що він є однією з умов цілісності соціуму, забезпечуючи культурологічну, мистецтвознавчу, моральну тощо наступність його імперативів. Негативна – в тому, що він не тільки репрезентує соціальну стратифікацію суспільства, а й стає засобом її поглиблення, стереотипізуючи й акумулюючи в своїх практиках як позитивні, так і негативні шаблони соціокультурних моделей поведінки. Тому як частина соціальної міфології феномен гриму має неоднозначний характер: з одного боку, він почасти загрожує суспільному розвитку, а з іншого – сприяє консолідації людей і соціуму в подоланні викликів сучасності.

Ключові слова: феномен гриму, соціальний міф, соціальна стратифікація, мистецтво, соціокультурна система.

Malyarchuk Kateryna, Postgraduate Student, Kyiv National University of Culture and Arts

The makeup art: social stratification and social myth

Purpose of the article. The purpose of the article is to analyze the phenomenon of makeup art and its connection with social stratification and social myth. **Methodology.** The study of the phenomenon of makeup in connection with social mythology and social stratification is associated with the use of general scientific methods of analysis, generalization, synthesis, etc. Not only in line with art history and sociological knowledge, but also knowledge of psychology, cultural studies, philosophy, etc., which provides for the integration and inclusive combination of appropriate methods and approaches. The artistic and typological method made it possible to analyze the phenomenon of makeup, social myth and social stratification as integral phenomena with specific features. The combination of anthropological, axiological and historical approaches with the use of socio-cultural and art criticism tools made it possible to identify the main value-semantic and content-structural constants of these phenomena. **Scientific novelty.** The art of makeup is presented as the basis of social mythology and its connection with social stratification, which makes it possible to position makeup as one of the backbone components of the socio-cultural system, as well as facilitate the study of the entire spectrum of its cultural phenomena. **Conclusions.** Makeup, as an axiologically loaded phenomenon, is the basis for the creation of social mythology and support for social stratification, characterizes the processes of social development, significantly affects the public consciousness and behavior of both social groups and

individual subjects. By the nature of the course of the processes of being, the phenomenon of makeup allows one to see the specifics of social phenomena and determine their place in the structure of social life. The positive role of makeup is that it is one of the conditions for the integrity of society, providing cultural, art, moral, etc. the continuity of its imperatives. The negative one is that it not only represents the social stratification of society, but also becomes a means of deepening it, stereotyping and accumulating in its practices both positive and negative patterns of sociocultural models of behavior. Because, as part of social mythology, the phenomenon of makeup is ambiguous: on the one hand, it partly threatens social development, and on the other hand, it helps to consolidate people and society in overcoming the challenges of our time.

Key words: the phenomenon of makeup, social myth, social stratification, art, socio-cultural system.

Актуальність теми дослідження. Наразі мистецтво гриму вийшло на новий етап свого розвитку. Піднявшись на інший рівень, воно стає детермінантою мистецтвознавчої теоретико-методологічної рефлексії: актуалізується інтенція до вирішення методологічних проблем, що виступають перепорою на шляху побудови загальної теорії мистецтвознавства. Мистецтво гриму, як і більшість інших мистецьких феноменів, у нових комунікаційних умовах продукує перегляд усталених, введення й визначення нових ключових понять та термінів. Приведена в систему сукупність останніх має сформувати понятійну основу оновленого мистецтвознавства, а також дисциплін, що вивчають різноманітні форми соціальної комунікації та поведінки людей.

Зазначене вище актуалізоване тим, що грим можна вважати соціально детермінованим явищем, адже він антропоорієнтований, тобто створений людьми для людей, а відтак втримує відбиток соцієтальності, притаманної спільноті, в якій він побутує. Тому на сучасному етапі метою дослідження феномена гриму як мистецтвознавчої категорії, на нашу думку, має стати розробка такої моделі, яка враховувала б побутування й розвиток соціокультурної реальності з опорою на всі процеси, які існують в людському соціумі. Феномен гриму може розглядатися як форма прояву міфу, як культурно-історична пам'ять, комунікаційний простір, ідеологія, соціальна ілюзія, соціальна стратифікація тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гримувannya насамперед пов'язане з накопиченням досвіду спеціалістів-практиків, а також формуванням низки театральних систем (К. Станіславського, В. Мейерхольда, Ю. Завадського, О. Ленського, Вл. Немировича-Данченка, А. Таїрова).

Аналізу феномена та мистецтва гриму присвячені дослідження Т. Сорокіної [7], М. Максимової [6], А. Довгань [4] та ін. Суспільні феномени, зокрема у контексті

стратифікації та соціальної норми, аналізують О. Шкаратан [8], І. Вершиніна [3], Р. Айдинян [1], Т. Шипунова [1], Л. Васильєва [2], О. Іванов [5] та ін.

Однак дослідження гриму та соціальної стратифікація у зв'язку та у контексті соціального міфу не знайшли свого відображення у науковій літературі.

Мета статті – аналіз феномена гриму та його зв'язку з соціальною стратифікацією у контексті соціального міфу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження соціальної природи та зв'язку гриму з соціальними феноменами є закономірним наслідком розширених наукових уявлень про суспільні, культурні та мистецькі процеси, їхній складний взаємозв'язок й взаємозумовленість.

Сучасні технології кардинально змінюють наше повсякденне життя, з одного боку, пропонуючи нові можливості, а з іншого – змушуючи переглядати звичні соціальні практики. Одна зі сфер життя сучасних суспільств, яка зазнає значних змін в цифрову епоху, – соціальна комунікація. Відбувається поступове витіснення безпосереднього спілкування з іншими людьми новими формами, які стають можливими і загальнодоступними внаслідок науково-технічної революції [3, 22–23]. Винятком в цьому випадку є феномен гриму, який формується в межах мистецтвознавчо-культурологічної парадигми. При цьому закономірна дискурсивність цього смислового конструкту – з одного боку та його соціальна вмотивованість, а, отже, стратифікованість – з іншого.

Саме поняття гриму закономірно має подвійне трактування, як і природу: з одного боку, грим є сукупністю косметичних засобів, що наносяться на обличчя для мистецько-зумовленої трансформації образу, а з іншого – це феномен, суттю якого є певна цілісність покладання сенсу, витворена за допомогою спеціальних прийомів візуалізації конкретного образу [4, 260]. При цьому такий образ стає

смісловим конструктом, який формується через покладання сенсу, побутує на основі лакун, актуалізованих як у локальній культурі, так і в світовій культурі загалом.

Нині будь-яка сфера соціально-гуманітарного знання тією чи іншою мірою стосується питань, пов'язаних з міфологією та міфотворчістю. Грим дослідники розуміють, як: органічну складову релігії та естетики; як навмисне спотворення об'єктивної реальності; як інструмент маніпуляції; як потенційна цінність чи небезпека. Механізм дії сучасної соціальної міфології і гриму, як його категорії, можна побачити, розглянувши їхню роль в сферах повсякденності (побут, праця, дозвілля). Грим як складник міфології повсякденності робить повсякденне життя зрозумілішим і більш звичним за допомогою створюваних на основі його космологічних практик міфологем, ритуалів поведінки тощо [5, 14].

Нині соціальний міф виявляється в центрі уваги культурологів, фольклористів, етнологів, антропологів, соціальних психологів, політологів та інших. Так, політологи говорять про політичну міфологію, культурологи розглядають екранну культуру як нову міфологію, антропологія заявляє про міфологічне мислення в сучасну епоху тощо. Відбувається розвиток теорії комунікації і теорії реклами, в яких питання, пов'язані з функціонуванням соціальних міфів, не залишаються осторонь, а спрямовані на вирішення переважно практичних завдань.

Не залишається осторонь і мистецтвознавство, зокрема щодо дослідження феномена гриму, який може диференціюватися одночасно як категорія мистецтва, соціології, культурології тощо. І саме із соціальною міфологією, однією з форм якої є грим, наразі пов'язують вивчення соціальної стратифікації. Як смисловий конструкт грим репрезентується через соціальні категорії, зокрема соціальний міф іманентний соціальному буттю. При цьому грим, як і соціальний міф, не піддаючись історичній редукції, пронизує підґрунтя соціуму, слугуючи фундаментом для розвитку всіх форм суспільного життя й свідомості. Так грим починає розумітися як суспільне явище і подія, що містить міфологічне наповнення, стає певною точкою відліку для процесу осягнення та інтерпретації соціальної реальності.

Це пов'язане з тим, що соціальний простір є певним всесвітом, що складається з

народонаселення землі в цілому та окремої групи зокрема. Там, де немає людських спільнот або живе лише одна людина, там не існує соціального простору, оскільки одна людина не може мати відносин з іншими. Отже, визначити становище людини або будь-якого соціального явища в соціальному просторі – означає визначити його (їхнє) ставлення до інших людей та інших соціальних явищ, взятих за «точки відліку». Натомість відсутність соціальності призводить до втрати сенсу побутування будь-якої стратифікації, а також гриму – як головного її репрезентанта. У цьому випадку грим може побутувати в межах геометричного простору – як мистецький об'єкт, натомість не актуалізуючись як складова соціального простору.

Крізь призму косметичних практик гримування це означає, що створення певних соціально-впізнаваних рис, що стратифіковані певною спільнотою, має одночасно бути достатньо типовим й впізнаваним її представниками. Сам же вибір «точок відліку» залежить від нас: ними можуть бути окремі люди, групи, риси обличчя, особливості його колірної гами, контурингу тощо.

Розглядаючи мистецтво гриму в парадигмі соціальності (зокрема, соціальної стратифікації), помічаємо, що він постає репрезентантом всіх суспільних страт, будучи антагоністичним суспільній рівності. Насамперед це пов'язано з тим, що рівність представляє такий тип відносин, які характеризуються взаємозамінністю на будь-яких рівнях [1, 146], типовістю, усередненням певних рис, тобто деперсоналізацією, суспільністю людей. Натомість грим, навпаки, увиразнює індивідуальні риси певних страт, вичленовуючи їх, репрезентуючи публіці заради впізнаваності останніх.

Проблема соціальної стратифікації безпосередньо віддзеркалюється в гримі як категорії соціального міфу, коли, наприклад, традиційно приписувані представникам якогось класу ролі та норми не працюють або стають своєю протилежністю. Так, класова диференціація щонайкраще увиразнюється мистецтвом гриму заради створення прогнозованої реакції публіки: засудження, зневаги, співчуття, радості тощо [2, 22].

Розглядаючи феномен гриму ґрунтовно, можна також дійти висновку, що він є соціально зумовленою, спродукованою поза мистецтвом потребою у соціальному схваленні

людьми одне одного. Так, отримуючи соціальне схвалення, організм людини активізує нейрохімічну реакцію, суть якої полягає в тому, що ми відчуваємо себе краще, і хочемо повторити це відчуття знову (реакція, яка викликає звикання).

З точки зору еволюції, ці звички зберігають наше життя (ми отримуємо дофамін при занятті сексом, тому хочемо зробити це ще раз і так рятуємо людство від вимирання). Проте сьогодні вчені переживають, що дофамін-система сучасної людини починає розхитуватися, адже можливість отримати багато любові й багато схвалення занадто реальна [3]. Яскравим прикладом цього стають соціальні мережі, зокрема Instagram. Там людина має репрезентувати своє бачення світу, натомість часто-густо вона репрезентує те, як світ хоче її бачити, щоб отримати схвалення-підкріплення.

Соціальна стратифікація репрезентована в гримі також через те, що вона безпосередньо пов'язана із онтологічною реальністю, зокрема місцем окремої людини серед інших людей. Це місце (або позицію) індивіда, що співвідноситься зі становищем інших людей, називають *соціальним статусом*, який, до речі, посідає важливе місце у створенні театрального персонажу.

Будь-яка людина займає багато позицій у суспільстві. Ці позиції далеко не завжди можна ранжувати за значенням. Наприклад, про студента ми можемо сказати, що він студент, молодий чоловік, син, спортсмен і т. д.

Як репрезентант соціальної стратифікації грим включений і в інші мистецтвознавчі практики перетворення людини, до яких відносять гардероб персонажа тощо. Так, у театральній виставі студента можна зобразити через певний одяг: джинси, кеди, кепку, футболку, певну наївність, веселу вдачу, що передається гримом. При тому, що кожна з цих позицій, яка передбачає визначені права і обов'язки, і є соціальним статусом, який режисер прагне відобразити у своїй виставі.

При цьому варто ранжувати соціальні статуси, враховуючи, що не всі з них мають однакове значення як для самої людини, так і для візуальної репрезентації сенсу в процесі розгортання дії у виставі. Та й оточуючі можуть оцінювати їх щодо конкретного індивіда по-різному. Наприклад, хороший спортсмен соціально визначатиметься оточуючими саме в цій його позиції (те, що ця

людина ще й студент, син тощо – не сприймаються оточуючими як вагомі характеристики). Та з цих позицій, яка сприймається оточуючими як найбільш значуща щодо цієї людини, іменується головним статусом [8, 44].

У театральній виставі головний статус є стрижневим, адже зазвичай у ній зображується не все життя головного героя в онтологічній реальності, а певний його сегмент. Відтак, грим репрезентує головний статус, поширюючи його існування в межах темпорального часу фактично на весь репрезентований подієвий й ряд.

Усі мистецькі практики мають значний вплив на суспільство і завдяки цьому вільно поширюються, але при цьому вони продовжують змінюватися. Тому вони утворюють своєрідні характерні серії і в сучасності, і в минулому. Так і практики гриму у контексті культурно-історичної пам'яті можуть репрезентуватися на двох рівнях: з одного боку, грим постає репрезентантом історично зумовленої стратифікації суспільства, яка походить із давнини локальної спільноти, а з іншої – представляє стереотипний набір такого конструкту, що не має дискурсивності у візуалізації сенсу.

Отже, сучасна соціальна міфологія – складне явище, при розгляді якого можна виділити два рівні: «архаїчний» і «кон'юнктурний». «Архаїчний» рівень містить стійкі архетипічні образи, актуалізовані в процесі гримування (типові, усталені, узвичаєні й впізнавані типажі соціуму), міфологеми і ритуали, вироблені колективно. «Кон'юнктурний» рівень постає як «міфологія ідей», містить результати раціональної цілеспрямованої діяльності міфотворців [5, 12–13]. Активними створювачами другого рівня можна вважати акторів, режисерів та гримерів, які, актуалізуючи в своїх виставах вищезазначені в першому рівні типажі, формують на їхньому підґрунті нову міфологію, створюючи із типових нові історії, нові віяння тощо.

Сучасний театр, подібно до інформаційно-комунікаційних технологій, кооперує людей за спільними інтересами, вичленовуючи за посередництва вистав актуальні й гострі для спільноти ідеї. При цьому соціальні взаємодії в сучасному театрі є значно більшими й глобальнішими, незважаючи на почасти фрагментований й дискретний характер [3, 22–23]. Тим самим вони розвивають поняття *соціальної норми* –

як настанови щодо соціальної регуляції поведінки індивідів й груп. Через посередництво соціальних норм вимоги і настанови суспільства, соціальних груп перетворюються на еталони, моделі, стандарти належної поведінки представників цих груп. Соціальні норми забезпечують стабільність суспільства, його нормальне відтворення, захист його від зовнішніх і внутрішніх руйнівних впливів. Тому соціальні норми інтегрують, впорядковують, підтримують суспільство в життєздатному стані. Основні визначальні для існування людських спільнот соціальні норми закріплені в релігійних системах [8, 45].

Розмивання соціальної норми призводить до аксіологізації сприйнятих глядачами соціальних норм, репрезентованих у гримі головних героїв вистав, їхнього співвіднесення з категоріями належного, допустимого, можливого, бажаного, прийняттого або навпаки – небажаного, неприйняттого, неприпустимого і под.

Конструктивно-деструктивна роль гриму як частини соціальної міфології розкривається через виокремлення його основних функцій: *онтологічної* (утвердження нової реальності з початкової нерозчленованості та невизначеності, повернення реальності до моментів її виникнення); *гносеологічної* (пізнання через пояснення, регламентацію, інтерпретацію); *аксіологічної* (конструювання певної шкали для оцінки суспільних явищ і відносин, ціннісних орієнтирів для подальшого суспільного розвитку); *праксіологічної* (трансляція, засвоєння, відтворення міфів, трансляція знань від покоління до покоління) [5, 13–14].

Висновки. Отже, грим як аксіологічно навантажений феномен є підґрунтям для створення соціальної міфології та підтримки соціальної стратифікації, характеризує процеси суспільного розвитку, істотно впливає на суспільну свідомість та поведінку як соціальних груп, так і суб'єктів.

За характером протікання процесів побутування феномен гриму дає змогу побачити специфіку соціальних явищ і визначити їх місце в структурі суспільного життя. Позитивна роль гриму полягає в тому, що він є однією з умов цілісності соціуму, забезпечуючи культурологічну, мистецтвознавчу, моральну тощо наступність його імперативів. Негативна – в тому, що він не тільки репрезентує соціальну стратифікацію

суспільства, а й стає засобом її поглиблення, стереотипізуючи й акумулюючи в своїх практиках як позитивні, так і негативні шаблони соціокультурних моделей поведінки. Тому як частина соціальної міфології феномен гриму має неоднозначний характер: з одного боку, він почасти загрожує суспільному розвитку, а з іншого – сприяє консолідації людей і соціуму в подоланні викликів сучасності. Загалом місце феномена гриму в структурі суспільства доцільно вивчати в єдності його суперечливих характеристик.

У цілому репрезентація мистецтва гриму як міфу та його зв'язку з соціальною стратифікацією дає можливість позиціонувати його в якості одного з системоутворюючих компонентів соціокультурної системи, а також полегшити дослідження всього спектра її культурно-мистецьких феноменів, що є перспективним напрямом подальших досліджень.

Література

1. Айдинян Р. М., Шипунова Т. В. Социальная справедливость и девиантность. Рубеле : альманах соц. исследований. Сыктывкар, 1999. № 13/14. С. 142–155.
2. Васильева Л. Н. Новые формы социального неравенства в информационную эпоху. Социальная стратификация в цифровую эпоху : к 130-летию со дня рождения Питирима Сорокина : сб. материалов XIII Междун. научн. Конференции «Сорокинские чтения – 2019». Москва, 2019. С. 20–22.
3. Вершинина И. А. Одиночество в цифровую эпоху: эксклюзия или осознанный выбор? Социальная стратификация в цифровую эпоху : к 130-летию со дня рождения Питирима Сорокина : сб. материалов XIII Междун. научн. Конференции «Сорокинские чтения – 2019». Москва, 2019. С. 22–25.
4. Довгань А. В. Изображение смысла. Вестник Национальной академии наук Республики Казахстан. Астана, 2015. № 3. С. 259–264.
5. Иванов А. Г. Социальная мифология и ее роль в развитии общества : дис. ... д-ра филос. наук : 09.00.11 / ФГБОУ ВО Воронежский государственный университет. Воронеж, 2018. 334 с.
6. Максимова М. Н. Искусство грима в русской театральной культуре конца XIX – первой трети XX вв. : автореф. ... канд. искусствоведения : 24.00.01 / Российский государственный гуманитарный университет. Москва, 2010. 27 с.
7. Сорокина Т. А. Грим как визуальный и мистериальный аспект сценографии. Москва : Экон-Информ, 2012. 142 с.

8. Шкаратан О. И. Сущность и функции социальной стратификации: Лекция из курса «Социальная структура и социальная стратификация». Журнал социологии и социальной антропологии. 2009. № 3. С. 43–66.

References

1. Aydinyan R. M., Shipunova T. V. (1999). Social justice and deviance. Rubel: almanac of social research. Syktyvkar, 13/14, pp. 142-155 [in Russian].

2. Vasilyeva L. N. (2019). New forms of social inequality in the information age. Social stratification in the digital age. Conference "Sorokin Readings - 2019". Moscow, 20–22 [in Russian].

3. Vershinina I. A. (2019). Loneliness in the digital age: exclusion or conscious choice? Social stratification in the digital age. Conference "Sorokin Readings - 2019". Moscow, 22–25 [in Russian].

4. Dovgan A. V. (2015). Image of meaning. Bulletin of the National Academy of Sciences of the Republic of Kazakhstan. Astana, 3, 259–264 [in Russian].

5. Ivanov A. G (2018). Social mythology and its role in the development of society: dis. ... Dr. Philos. Sciences: 09.00.11. Voronezh State University. Voronezh [in Russian].

6. Maksimova M. N. (2010). The art of makeup in Russian theatrical culture of the late 19th - first third of the 20th centuries. : author. ... Cand. art history: 24.00.01 / Russian State University for the Humanities. Moscow [in Russian].

7. Sorokina T. A. (2012). Makeup as a visual and mystery aspect of scenography. Moscow: Econ-Inform [in Russian].

8. Shkaratan O. I. (2009). The essence and functions of social stratification: Lecture from the course "Social structure and social stratification". Journal of Sociology and Social Anthropology, 3, 43–66 [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 04.03.2021

Отримано після доопрацювання 31.03.2021

Прийнято до друку 05.04.2021